

ՊԵՏՄԵ-ԲԵՆԵՍԻՐԵԿԵՆ

ՊԱՊ ԱՐԾԱԿՈՒՆԻ

2. ՅՈՒՋՈՒՄՆԱԼԻ ՄԻՋՆԱՐԱՐ

Ներքին պայքարը, մէկ կողմէ Բիւզանդական և Պարսկական կուսակցութեանց միջև, մյուս կողմէ, Արշակ թագաւորի և Նախարարներու բախումները, իր ծաւալուն ճիւղաւորման մէջ արքայական ընտանիքի ալ մթնոլորտը կը պղտորէ:

Արշակի անզինջող վճռականութիւնը ո՛չ միայն կը սաստկացնէ, այլ նաև կնճռոտ բարդութիւններով պայքարը ա՛յլ աւելի տեսական դարձնելու կը ծառայէ: Ա՛յժմ կամ երբե՛ք: Ե՛ս կամ անոնք, կը թուի ըլլալ անդրդուելի որոշումը Արքայի:

Եւ այս հսկայական բախտորոշ գուպարի մէջ, ոճիւրը, ըսենք քաղաքական ոճիւրը, Արշակ թագաւորի աչքին, ինչպէս ատենին իր տիրապետական իրաւունքի համար նախանձոտ մտահոգութեամբ տանջուող Կոստանդինոս կայսեր համար, կը դառնայ ամենաազդու, թէև քստմեկի, զէնք մը:

Եղեռնի գրքին, որ այս քանի մը տարիներու ընթացքին պիտի ստուարանայ, առաջին էջերը պիտի գրուին Արշակունի արիւնով: Արքայական անձերու նախօրինակով կարծես Արշակ սպառնալի ազդարարութիւնը տուած պիտի ըլլայ իր հակառակորդ նախարարներուն թէ, ես որ իմ հարազատներս կրցայ զոհել իմ նպատակի իրազորման համար, կը խորհի՞ք թէ պիտի խնայեմ ձեզի՝ եթէ չափը անցնէք:

Արքունի ընտանիքի մէջ և շուրջ պատահած դրուագները վիպասանական բնոյթ ունին: Դասական ողբերգութեան մը յարադրանքը կարծես կը գունաւորէ արարները այդ ցնցող տրամային, որ տակաւին կը սպասէ հանճարեղ հեղինակի զեղարուեստական ստեղծագործութեան, և ո՛չ թէ Բաֆֆիի Սամուէլի ռոմանթիկ տափակութիւնը:

Առաջին դրուագը Արշակի երկու եղբորորդիներով կը սկսի: Տիրիթ, Արշակի մեծած մեծ եղբոր Արտաշէսի զաւակը:

Գնել, զաւակը Արշակ թագաւորի երկրորդ եղբոր Տրդատին, որ սպանուեցաւ Պոլսոյ մէջ Կոստանդինոս կայսեր հրամանով: Անոնք պատանգ մնացած էին կայսեր մօտ, և 350ի հայ-բիւզանդական դաշինքի հետեանքով զերազարձուած իրենց հայրենի աշխարհը:

Երկու երիտասարդները, Տիրիթ և Գնել, բնաւորութեամբ կը տարբերէին իրարմէ: Գնել տաքարիւն և մարդամօտ: Տիրիթ ծածկամիտ, կասկածալի և նախանձոտ: Մանաւանդ Գնելէն, որուն Պոլսէն մեկնելէն առաջ կայսեր կողմէ Հիւպատոսութեան տիտղոս ստանալը զիւր չէր եկած Տիրիթին:

Ձենք գիտեր թէ կայսրը երիտասարդ Գնելին այս բացառիկ պատիւը կ'ընէր քաղաքակա՞ն հաշիւներով, որպէս ապագայ հաւանական հայ թագաւորի մը, եթէ ոչ խղճահարուած՝ անոր հայրը սպանել տալուն համար, ինչպէս Խորենացի կը գրէ⁽¹³⁾: Կը փորձուինք ենթադրել թէ Կոստանդինոս քաղաքական նկատումներով կ'առնէր այս քայլը:

Երբ Գնել Հայաստան զերազարձաւ, իր մեծ հայրը Տիրան գետ կ'ապրէր: Կուրացած նախկին թագաւորը կը բնակէր Կուաշ աւանը, Արագածի ստորոտին:

Տիրան մեծ կարեկցութիւն և սէր ցոյց տուաւ իր այս թոռան, որուն հայրը զոհ գացած էր կասկածամիտ Կոստանդինոսի: Ան Գնելը իր մօտ պահեց, հակառակ պարտադիր օրէնք դարձած սովորութեան, որ կ'արգիլէր, բացի զահաժառանգ իշխանէ, և ո՛չ մէկ արքայազունի բնակիլ Այրարատ գաւառի մէջ, այլ անոնց բնակութեան վայր նշանակուած էր երեք գաւառներէն մին, Հաշտեանք, Աղիովիտ և Աոբերան, ուր իրենց համար բնակարան և եկամուտի աղբիւրներ հայթայթուած էին⁽¹⁴⁾:

Տիրանի անմիջական հոգը եղաւ Գնելը ամուսնացնել: Եւ երիտասարդին հարսեղաւ Անդովկ Սիւնի իշխանին զեղանի դուստրը Փառանձեմ, «հռչակուած իր զեղեցկութեամբ և պարկեշտութեամբ», «որուն զեղեցկութիւնը շատ հռչակուեցաւ և տարածուեցաւ»⁽¹⁵⁾:

Գնել եկած ըլլալով Պոլսէն, մեծափար-

(13) Խորենացի, Գ. 21:

(14) Խորենացի, Գ. 25:

(15) Փառասոս, Գ. 15:

թամ նոր մայրաքաղաքը կայսրութեան աւելեկեան բաժնին, նոր Հոռոմ, որուն փառքն ու համբաւը քսան տարիէ ի վեր Փոքր Ասիան և Հայաստանը գրաւեր էին, և ուր այցելել մեծագոյն տենչն էր մանաւանդ երիտասարդներուն, այդ նոր մայրաքաղաքէն վերադարձած ըլլալու հանգամանքը, յաշտ ամենուն, Գնեղին գերազաս հով մը կուտար, և նախարարներու զաւակներէն չատեր կը փնտռէին ընկերակցութիւնը նորապսակ Արշակունիին, որ քիչ ատենէն մեծ ժողովրդականութիւն պիտի շահէր:

Հետզհետէ Պարսկական կուսակցութեան նախարարներու ուշադրութիւնը կը գրաւէր Գնեղ: Անոնք, Արշակի Բիւզանդական յարումէն վերջ, իրենց գործունէութիւնը յառաջ կը տանէին կրկնապատկուած եռանդով, վայելելով Շապուհ թագաւորի գործուն քաջաւերանքը:

Արշակի խտտութիւնը անոնց դէմ, նախարարներէ ոմանց մօտքին մէջ վտանգալի գաղափարի մը ծնունդ կուտար. Արշակունիի գահին վրայ տեսնել Գնեղը:

Երիտասարդը Արշակի չեղտուած Բիւզանդապոլսութիւնը պիտի չունենար, նկատելով որ իր հայրը սպանուած էր կայսեր հրամանով: Տիրիթն իսկ բացէ ի բաց կ'ատէր Բիւզանդիոնը: Եւ քանի մը տարի վերջ երբ Արշակ պատգամաւորութիւն մը կը զրկէր Շապուհին, Տիրիթ պիտի ընկերանար Վարդան Մամիկոնեանին որպէս հայ թագաւորի պատգամաւորները⁽¹⁶⁾:

Գնեղ աւանջ կուտար փորձանաւոր փոփոխքներուն և թելադրական զգոյշ ցուցմունքներուն: Ահ, շիտակ է որ իր հօր սպանութիւնը կոստանդիոսի կողմէ Արշակի պատճառով եղած էր, երբ Արշակ իր դահակալութենէն վերջ, փոխանակ իր նախորդներու քաղաքականութիւնը շարունակելու, Շապուհի հետ բարեկամացած և նոյնիսկ հայ զինուորներ տրամադրած էր անոր: Տիրանէն վերջ գահը իրաւունքն էր Գնեղի հօրը, և իր կարգին, հօրմէն յետոյ, Գնեղ պիտի ըլլար թագաւոր:

Թագապահանջներու սրտին մօտիկ տրամաբանութեամբ կ'եզրակացնէին թէ Արշակունի թագը Գնեղին զուլը զարդարելու էր քան Արշակին:

Գնեղի թագաւորութեան ինպատու շարժումը երկար ատեն զաղտնի չէր կրնար պահուիլ, և Արշակի կասկածը կը սկսէր հրահրուիլ: Մանաւանդ Վարդան Մամիկոնեանի և Տիրիթ իշխանի միջոցաւ:

Անհաւանական կը թուի Փաւստոսի գրածը թէ միմիայն Տիրիթի բանարկութիւնը⁽¹⁷⁾, կամ Խորենացիի ըսածը թէ Վարդան Մամիկոնեանի զրպարտութիւնը⁽¹⁸⁾ թունաւորեց Արշակ թագաւորի միտքը Գնեղի դէմ:

Այս երկուքը անտարակոյս գիտնալով, մասնաւորապէս Պարսկական կուսակցութեան մէջ շրջան ընող գաղափարները, որոնք պալատական յեղափոխութեան մը սողմնային ծրագրի բնոյթ ստանալու վրայ էին, պարզապէս արձագանգը կ'ըլլային մութի մէջ կատարուող անցուղարձեւուն, միաժամանակ երկուքին ալ անձնական քէն ու նախանձի պատճառաւ, ի մասնաւորի Տիրիթի, չափազանցեալ գունաւորում կուտային իրենց ըսածներուն: Զորօրինակ, Վարդան Մամիկոնեանի ըսածը թէ Գնեղ յաճախ կրկնած ըլլայ. «Ես իմ հօրեղբորս պիտի չենեմ իմ հօրս մահը, և անոր վրէժխնդիրը պիտի ըլլամ»: Կամ Տիրիթը, թէ, «Գնեղ մտադրութիւն ունի թագաւորել և քեզ սպանել: Բոլոր մեծամեծները, նախարարները և ազատները կը սիրեն Գնեղին, մեր բոլոր աշխարհիս նախարարները կը գերադասեն, որ Գնեղը ըլլայ իրենց տէրը քան թէ դուն»:

Տիրիթ ուրիշ պատճառ մը ևս ունէր ա'լ աւելի թանձրացեալ գոյներով չարաբանելու Գնեղը: Ան հանդիպած էր գեղատեսիլ փառանձեմին և նորահաս հարսին տեսքը կրակ ձգած էր կրծքին: Գնեղի շուտափոյթ անհետանալը աշխարհի բեմէն կրնար Սիւնեաց պարմանունին առաջնորդել իր թեւերուն: Վերջապէս, ուրիշ ո՞վ կար ամբողջ Հայաստանի մէջ որպէս թեկնածու փառանձեմի, աւելի բարձրաստիճան մէկը քան Տիրիթ, Արշակունի արքայական ընտանիքի միմեկի ամուրի երիտասարդը, և ո՞ր ազնիւն է որ տխմարութիւնը պիտի ունենար դուռը զոցելու ոսկեղէն այս եղական բախտին դէմ:

(17) Փաւստոս, Գ. 15:

(18) Խորենացի, Գ. 22:

(16) Խորենացի, Գ. 25:

Թագաւորին հաղորդուածները խիստ համոզկեր շեշտ ունէին, մանաւանդ խուլ պայքարի այդ օրերուն: Արքայական գահի մը անհաւասարելի բարձրութեան վրայ բազմող մէկը առհասարակ կասկածոտ կ'ըլլայ: Իսկ զահաղորդման կասկածը ամենազածանն է կասկածներուն, որ զահակալի սրտէն կը վտարէ գութը:

Գնելին Այրարատեան գաւառ բնակիլը Թագաւորի աչքին այժմ թուեցաւ դիտումնաւոր արարք մը: Ուրեմն Գնել ինքզինքը թագաժառանգ կը նկատէր: Այս մեկնաբանութիւնը ամենաթեմէն էր, իսկ կասկածոտ արքան կրնար ենթադրել թէ Գնելի Այրարատ բնակիլը զաւաղրական ծրագրի մը մէկ մասն է: Ինչպէս ալ մեկնաբանուէր, եղածը անհանդուրժելի էր, քանզի օրինաւոր դահաժառանգը զեռատի Պապն էր:

Արշակ հրաման արձակեց Գնելին ձգելու Այրարատ գաւառը, և իր բնակութիւնը հաստատելու վերոյիշեալ երեք գաւառներէն մին: Գնել երկընտրանք չուներ: Պէտք է հնազանդէր Թագաւորի հրամանին և հեռանար Այրարատէն, քանզի մնալ պիտի նշանակէր ապստամբական քայլ մը, և Գնելի մասին եղած ամբաստանութիւններուն ճիշդ ըլլալը:

Արշակի հրամանին զէմ բողոքեց իր հայրը Տիրան: Երբեմնի Թագաւորին, այժմ կուրացած, այս յախուռն միջամտութիւնը ի՞նչպէս պէտք է բացատրել: Միթէ այդ զրդուած կրնար ըլլալ միմիայն կոյր ծերունիի պապեանական գործովի զգացումէն զէպի իր սիրական թոռը, մարդկայնական հասկնալի և բնական փափաք մը: Եթէ ոչ Տիրանն ալ կը պնդէր թէ գահի իրաւ ժառանգորդը Գնելն է, և թէ Արշակ պէտք է բռնաբարէ այդ իրաւունքը: Տիրանի, որպէս Թագաւորի հօր, նման պնդումը ոչ մինակ ահազին կշիռ ուներ, այլ Արշակի հակառակորդներուն կը հայթայթէր հատու զէնք:

Երկրորդ պարագան հաւանաբար իրողութիւն եղած պէտք է ըլլայ, քան թէ պապի բաղձանքը իր թոռը հետը ունենալու, դատելով Արշակի քայլէն:

Թագաւորի գաղտնի հրամանով, կոյր ծերունին սպանուեցաւ իր սենեկապաններէն⁽¹⁹⁾

Այսպէս, իր գահի ապահովութեան համար նախանձաւոր Թագաւորը՝ իր հօր, Արշակունի երբեմնի արքայի արեւնով կը ներկէր պատուանդանը հնազարեան գահին:

Երբ 358ին Պարսիկ-Բիւզանդական պատերազմը վերսկսելով, Շապուհ Թագաւոր սկզբնական յաջողութիւններ ունեցաւ, Ամիտա, Սինկարա և Պէդապոտէ, Հայաստանի Պարսկական Կուսակցութեան նախարարները մեծապէս քաջաւերուած, մինչև այդ իրենց տատամտող գործունէութեան ա'լ աւելի շեշտակի բնոյթ տուին: Զուլուութեան քողը քաշեցին մէկդի, և Արշակի զէմ բողոքի ձայներ, Գնելի իրաւանց մասին հաւաստումներ, կրկնուեցան յանդգնութեամբ:

Եթէ Շապուհ վերջնական յաղթութիւնը տանէր, վա՛յ Արշակին: Թագաւորը լաւ կ'ընէր որ խելամուտ ըլլար ազդարար նշաններուն, և փոխէր իր դիրքը:

Շապուհ սակայն վճռական և վերջնական յաղթանակ պիտի չտանէր: Ան իր առաջին յաջողութիւնները, չենք գիտեր ի՞նչ պատճառով, չօգտագործեց ալ աւելի կորովի յարձակումներով: Կրնայ ըլլալ որ իր տէրութեան արեւելեան սահմաններուն վրայ թաթարցիկեր կրկին գլուխ բարձրացուցին: Կամ իր մեծամեծ կորուստները, 30.000 Ամիտայի առջև մինակ, մարեցին իրենաւորը: Կամ իր կրօնական նախապաշարութիւնները, երբ մոգերու և աստղաբաշխներու գուշակութիւններով չարաբաստիկ գտան Տիրիսի անցքը, ինչպէս կը զրէ Ամիտանոս: Վերջապէս, մի կամ այլ պատճառով, 360 թուականին, Շապուհ իր բանակներով վերադարձաւ Պարսկաստան:

Մինչ այդ, սակայն, Հայաստանի մէջ Պարսկական Կուսակցութեան նախարարներ կ'աղմէկէին հրապարակը:

359ի Օգոստոսին, Նաւասարդեան տօնախմբութեան համար, հայ պետական և եկեղեցական աւագանին, սկսած թագաւորէն և կաթողիկոսէն, կուգային Շահապիւփան, ուր կը գտնուէր Արշակունիներու բանակատեղին:

Հոն կը գտնուէին նաև Գնել և իր կինը Փառանձեմ, որոնք արքայական հրաւերին անսալով եկած էին՝ ուղեկցութեամբ Մամիկոնեաններու նահապետ Վարդանին, որ, ըստ Փաւստոսի, համոզեր էր Գնելին վանել իր մտքէն Արշակ Թագաւորի մասին

(19) Խորենացի, Գ. 22:

ունեցած կասկածները, թէ արքան համոզուած էր որ Գնել չարամիտ մարդկանց խորհրդակից էր, թէ անցնալի մէջ պատահած անհաճոյ գէպքերը Արշակ մոռացուած էր, և Գնելն ալ մոռնալու էր, և թէ տօնական այս ուրախ օրերու շքեղ արարողութեանց մէջ մէկ եղբորորդիին, Տիրիթիներկայութիւնը, իսկ միւսին, Գնելի բացակայութիւնը ո՛չ մի նաեւ թագաւորին սիրտը պիտի կոտրէր, այլ նաեւ անտեղի ըսի-ըսաւներու դուռ պիտի բանար:

Ու այսպէս, Վարդան Մամիկոնեանէն համոզուած, Գնել ձիււոր, Փառանձեմ պատգարակով, կը հասնէին Շահապիւման կիրակի առտուն, որ Յովհաննէս Մկրտիչի յիշատակի տօնն էր:

Գնել կուգար ձերբակալուելու և արքունի դահճապետին յանձնուելու⁽²⁰⁾:

Առհասարակ, քաղաքական նկատումներու հարկադրանքով կատարուած սպանութիւններ գաղտնի կը կատարուին, կամ եթէ եղածին օրինական գոյն մը պիտի տրուի, պատժական օրէնքի այսինչ կամ այնինչ յօդուածը կը յիշուի, և այս վերջին պարագային իսկ, զժնեայ գործը ըստ կարելոյն կէս մը մութի մէջ կը կատարուի:

Հայաստանի ամենամեծ տօնին, Նաւասարդի զուարթ օրերուն, ուր բազմահազար ժողովուրդ, աշնուական աւազանիէն մինչև շինական ու զինուոր, համախմբուել են երկրի ամէն կողմերէն, Արշակունի երիտասարդ իշխան մը, նոյնինքն թագաւորին եղբորորդին, որ կը վայելէ լայն ժողովրդականութիւն, մահուան դատապարտել և անմիջապէս գլխատել տալ, ուրախ տօնակատարութեանց գինիին թոյն խառնելով, պէտք էր ունենար ստիպողական այնպիսի պատճառ կամ պատճառներ, որ յապաղում կրնայ աւելի ծանրակշիռ և աղիտաբեր բարդութեան ծնունդ տալ:

Համազգային փառաշուք հանդիսութիւններու միջոցին, Արշակ թագաւորին իր եղբորորդուն անմիջական սպանման վճիռ արձակելը ունեցած ըլլալու էր նոյնքան անմիջական իր պատճառը: Եւ որքան ատեն որ գործերն իս խելագարած թագակիր ճիւղի մը հետ է, ուրիշ ո՛չ մէկ տրամաբանական պատճառ կրնանք գտնել, բացի

եղբակացնել թէ Պարսկական կուսակցութեան նախարարներ դաւադրաբար կը ծրարագրէին բազմամրոյս հանդէսներու շփոթին մէջ սպանել Արշակ թագաւորը և Գնելը հոչակել նոր արքայ:

Կրնայ ըլլալ որ ծրագրուած որոշ ձեռնարկ մը չկար, այլ փոփոխքներ և նման արարքի մը բաղձալիութեան մասին յայտնուած փոփոխքներ: Նախանձայոյզ Տիրիթի համար այսպիսի շշուկներ բաւական եղած ըլլալու էին, որ ինք և իր գործակիցները թագաւորին ականջը լեցնէին կազմակերպուած դաւադրութեան մը գոյութեամբ, որը շուտով պիտի խրէր մահաբեր երկաթը արքայի կողին:

Արշակն ալ, որ ամիսներէ ի վեր այսպիսի չարագուշակ ամբաստանութիւններ քանիցս լսած էր Գնելի և անոր հետեւորդներու մասին, որ նախարարները կ'ուզեն Գնելը թագաւոր տեսնել փոխանակ Արշակի⁽²¹⁾, հաւատ ընծայեց այս վերջինին, որուն անշուշտ օժանդակ ապացոյց էին այն համակրական ժողովրդային ցոյցերը, որոնք տեղի ունեցան Գնելի և զեղանի Փառանձեմի Շահապիւման հասնելու ժամին: Ու զայրացած արքան տուաւ զարհուրելի հրամանը, փրկած ըլլալու համար իր թագը և իր կեանքը:

Երբ Գնելը ձերբակալեցին, սարսափահար Փառանձեմը, որ կը սիրէր իր երիտասարդ ամուսնին, վազեց եկեղեցի:

Տաճարը խռնուած էր բանակի մարդոցմով: Հոն էր ներսէս կաթողիկոս, նախագահելու պաշտամունքին: Արարողութիւնը յանկարծ ընդհատուեցաւ Փառանձեմի լեղապատառ ճիչ ու աղաղակով: Ան կը պաղատէր կաթողիկոսին, որ իրենց ամուսնութիւնը օրհնած էր, օգնել փրկելու Գնելին. «Զի գմատաղիկ ուռն հատանին ի յորթոյ»⁽²²⁾:

Հայրապետին միջամտութիւնը ապարդիւն անցաւ: Թագաւորը մեաց անդրդուելի, և դահճապետը գլխատեց Արշակունի իշխանին:

Գնելի ողբերգական վախճանը ոչ միայն ազդարարութիւն մըն էր Պարսկական կուսակցութեան նախարարներու, այլ նաեւ չարտասանուած սպանական յայտարարու-

(20) Փաւստոս, Դ. 15:

(21) Փաւստոս, Դ. 15:

(22) Մեարոպ Երէց, 45:

թիւն մը բոլոր նախարարական կազմին թէ Արշակ թագաւոր, յետ այնու, պիտի շարունակէր պայքարը Արշակունի գահի ամբաստանութեան և արքայական հեղինակութեան վերահաստատման համար, և թէ իր հարազատներուն իսկ չխնայելէ վերջ, ան որեւէ զինջողութիւն պիտի չընէր, և իր նպատակին հասնելու համար պիտի չտատամսեր դժգոհներու արիւնոյ լուալու իր գահին պատուանդանը:

Ներքին ձախարը փոթորկած էր: Կուսակցական կատաղի մրցակցութեան վրայ կ'աւելնար յամառ արքայի և ինքնավստահ գոռոզ աւատապետներու մրցակցութիւնը:

3. ԱՐՇԱԿԱԻԱՆ

Տիրիթ կը մնար մինակ Արշակունի իշխանը թագաւորական տիրութեան մշակելու ի վնաս Արշակին, կամ անոր զաւակ Պապին: Բիւզանդիոնի հանդէպ տաժած ատելութեամբ, Տիրիթ Պարսկական Կուսակցութեան նախարարներուն և անոնց որոնք Գնեւի դատը ջատագոված էին, նոր թեկնածուն կրնար ըլլալ:

Բայց Տիրիթի օրերը համրուած էին:

Ոչ մինակ հաւանական թագապահանջ ըլլալու պարագան, այլ գեղեցիկ Փառանձեմը ձեռք ձգելու իր ձիգերը, որ Գնեւի մահէն վերջ ա'լ աւելի սաստկացուց, արքայի դժգոհութիւնը բազմապատկեցին իրեն հանդէպ:

Գնեւի յուղարկաւորութեան ատեն, Արշակ թագաւոր կրկին անգամ տեսած էր գեղատեսիլ Փառանձեմը: Կարծես սուգի ողբ ու կոծը ալ աւելի հրապուրիչ դարձուցած էին զինք, և այն տողորող զգացումը, որ Տիրիթը մղած էր ազիտաւոր խորհուրդներու, այժմ բոյն կը գնէր թագաւորի կրծքին տակ:

Բայց Արշակ քրիստոնեայ էր: Բազմակնութեան գաղափարը (թերևս փափաքելի) բոլորովին անգործագրելի էր: Օլիմբիան իր թագունին էր և մինչև որ անոր կամ Հայաստանէն վերջնականապէս հեռանալով և կամ վաղահաս մահով Արշակ իր ազատութիւնը չի ստանար, իրեն համար մտատանջ ջանքէ ուրիշ բան պիտի չըլլար Սիւնեաց լեռներու հպարտ իշխանուհիի մասին խոկալ և վառիլ:

Հրապուրիչ երիտասարդ այրիի հետ իր հանդիպումներուն՝ Փառանձեմ, այն անբութեան իրենց միտքը, զգացուցներ էր Արշակին թէ չէր սիրեր զինք: Ապագային ալ, «թըխադէմ և թաւամազ» Արշակը, հակառակ իր ջերմ սիրոյն, պիտի չյաջողէր շահիլ Փառանձեմի սիրտը⁽²³⁾:

Գնեւի մահովճիւղը ձեռք բերելու մէջ երկու անուն կը յիշուի որպէս զլխաւոր դերակատարներ: Տիրիթ իշխան և Վարդան Մամիկոնեան, տոհմին նահապետը և սպարապետ Վասակի երէց եղբայրը:

Ասեղծուածային բան մը ունի այս ժամանակաշրջանին Մամիկոնեան երեք եղբայրներու պետական գործունէութիւնը: Մինչ Վասակ սպարապետ ջերմօրէն նըւիրուած է Արշակ թագաւորին և կողմնակից անոր վարած Բիւզանդական քաղաքականութեան, Վարդան հակառակ զիրք կը բռնէ: Իսկ Վահան հոգևով մարմնով կը ծախուի պարսիկ թագաւորին և հայութեան ամենազգուշի դաւաճանը կ'ըլլայ Մերուսան Արծրունիի հետ միասին՝ որուն քրոջ ամուսնացած էր: Ինչու՞ Վարդան պարսիկ թագաւորին կը բարեկամանայ: Չենք զիտեր, բայց յայտնի է իր շնչոտուած հակումը Պարսկական Կուսակցութեան: Եւ Արշակ թագաւոր անգամ մը Շապուհին զրկելիք դեսպանութեան համար կ'ընտրէ Վարդանը և Տիրիթը⁽²⁴⁾: Բնականաբար, դեսպանները Շապուհի բարեկամ և ընդունելի անձեր ըլլալու էին, որը բանակցութեանց յաջողութեան պիտի նպաստէր:

Հաւանաբար այս երկուքին պարսկական մայրաքաղաք գտնուած միջոցին Շապուհ յաջողած էր զանոնք կատարելապէս սիրաշահելու իր տեսակէտներուն: Եւ երբ անոնք Հայաստան վերադարձան, մանաւանդ Վարդան, եռանդով սկսաւ ջատագովել Շապուհի հետ զինակցելու գաղափարը, ու այսպիսով բախման գալով ոչ միայն Արշակին հետ այլ նաև իր եղբայր սպարապետ Վասակի⁽²⁵⁾:

ՀՐԱՆԴ Բ. ԱՐՄԷՆ

Ծառանայի (12)

(23) Փաւստոս, Դ. 15, Մեսրոպ Երէց, 50:

(24) Խորենացի, Գ. 25:

(25) Փաւստոս, Դ. 18: